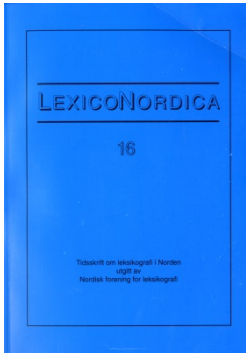

LexicoNordica

Forfatter:	Sven-Göran Malmgren [En innehållsrik andraspråkshandbok med lexikografiska inslag]	
Anmeldt værk:	Garlén, Claes & Gunlög Sandberg, <i>Handbok i svenska som andraspråk</i> . Utarbetad av Språkrådet. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag 2008.	
Kilde:	LexicoNordica 16, 2009, s. 335-343	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sven-Göran Malmgren

En innehållsrik andraspråkshandbok med lexikografiska inslag

Garlén, Claes & Gunlög Sandberg, *Handbok i svenska som andraspråk*. Utarbetad av Språkrådet. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag 2008.

Inledning

I Sverige bor troligen ca 1 miljon människor med ett annat förstaspråk än svenska – drygt 10 procent av alla invånare. Ett av de viktigaste målen för den svenska språkpolitiken är att de ska kunna använda svenska som kommunikationsspråk i många olikartade situationer: på arbetsplatser, i föreningslivet, i kontakt med myndigheter och i vardagslivet. Till uppnåendet av detta mål bidrar sedan många år en utmärkt organisation för undervisning i svenska som andraspråk, goda läroböcker samt ordböcker och språkläror med speciell inriktning på andraspråksinläring. Ändå har det hittills saknats ett hjälpmedel med särskilt fokus på kommunikation, ett hjälpmedel som inte gör halt vid grammatiska regler, ordböjning och ords betydelser i snävare mening utan också tar fasta på mer pragmatiska sidor av språket: hur uttrycker man sig om man ska visa artighet, hur fyller man i blanketter, hur argumenterar man och hur utformar man en platsansökan?

Ett sådant hjälpmedel har nu utarbetats på *Språkrådet* (tidigare Svenska språknämnden) med Claes Garlén och Gunlög Sandberg som huvudförfattare. Garlén är mångårig medarbetare på Språknämnden och Språkrådet med svenskans struktur i kontrastiv belysning som specialitet, Sandberg lärare och forskare i Svenska som andraspråk. Denna kombination av kompetenser visar sig särdeles lyckad; den nya handboken (i fortsättningen HSA) är helt enkelt ett utomordentligt hjälpmedel för den som har kommit en bra bit på vägen i sina svenskstudier men ännu inte behärskar subtila skillnader mellan nästan synonyma ord och speciella konventioner för olika kommunikationssituationer.

HSA består av två huvuddelar, en s.k. domändel och en alfabetiskt ordnad uppslagboksdel. Domändelen är indelad i tre kapitel med ru-

brikerna ”Samhälle”, ”Studier” och ”Arbete” och underavsnitt som ”Konsument”, ”Vård och hälsa”, ”Kursanmälan” och ”Instruktioner och uppmaningar”. I uppslagsboksdelen, som omfattar mer än 60 procent av boken, finner man en rätt brokig uppsättning rubriker, t.ex. ”Adjektivets bestämda form”, ”Bråk”, ”g-uttal”, ”*bred* och *vid*”, ”Personnummer”, ”Sannolikhet” och ”Tilltal”. Det är främst uppslagsboksdelen som gör det motiverat att behandla HSA i LexicoNordica (jfr Sven Tarps anmälan av Håndbog i dansk i LexicoNordica 14).

Men också domändelen är av stort intresse från lexikografisk synpunkt. Dels kan den påminna något om en parlör (jfr Hovmark 2005), dock utan ”turistiska” inslag – man hittar inte rubriker som ”På restaurangen” eller ”På järnvägsstationen” (vilket i och för sig inte hade varit omotiverat) utan det handlar om mer abstrakta eller generella situationer som man ofta hamnar i som samhällsmedborgare. Dels innehåller domändelen såväl som uppslagsboksdelen i många av avsnitten ordlistor med förklaringar eller exemplifierande fraser. Faktiskt innehåller domändelen fler lexikografiskt behandlade ord; ca 320 mot ca 220.

Det är också så att det inte alltid är självklart under vilken av huvuddelarna en viss rubrik ska hamna: ett par gränsfall är artiklar som ”Boende” och ”Bebyggelse” som nu står i uppslagsboksdelen men kanske med lika stor rätt kunde placerats i domändelen.

I resten av recensionen ska vi fokusera på uppslagsboksdelen, ibland med användande av förkortningen HSA-U.

Allmänt om HSA-U

Liksom domändelen är U-delen synnerligen innehållsrik. Den omfattar nära 300 sidor, fördelade på ca 180 artiklar. Artiklarna (lemmana) är, som redan nämnts, av olika karaktär. Typologiskt kan de delas in i sex olika grupper, från rent språkliga till pragmatiska och encyklopediska, på följande sätt:

Ortografi (t.ex. ”Stavning av tj-ljudet”)

Fonologi (t.ex. ”C-uttal”)

Grammatik (t.ex. ”Substantivets bestämda form”)

Semantik (t.ex. ”Övertala/övertyga”)

Pragmatik (t.ex. ”Artighet”)

Encyklopedi (t.ex. ”Personnummer”)

Den ungefärliga fördelningen på de olika grupperna framgår av följande tabell:

Orto.	Fono.	Gram.	Sem.	Prag.	Encykl.
17	12	32	69	28	17

Självklart kan de olika kategorierna gå in i varandra, och siffrorna är bara avsedda att ge en fingervisning. Klart talrikast är hur som helst artiklarna med semantiskt innehåll, som oftast behandlar ett semantiskt fält eller två eller något fler ord som ofta blandas ihop.

Artiklarna är välmatade med information och framställningen är mycket pedagogisk. Längden på artiklarna kan växla från mindre än en halv sida till uppåt ett tiotal sidor. En kortare artikel kan se ut så här:

frysa

Det finns två verb *frysa*. Det ena *frysa* böjs starkt (*fryser, frös, frusit*) och har två huvudbetydelser:

1. 'ha (obehagliga) köldförnimmelser'
Han **frös** så att han skakade.
2. 'kylas ned under fryspunkten och stelna till is'.
Vatten **fryser** vid 0 grader Celsius.

Det andra verbet *frysa* böjs svagt (*fryser, fryste, fryst*) och betyder 'kyla ned till låg temperatur'. Det används mest om livsmedel, som man lägger i en fryn. Ofta förstärker man verbet med en partikel: *frysa in, frysa ned*.

Nu har vi rensat och **fryst in** alla hjortronen som vi plockade i går.

Sådana artiklar, som förstås hör till den semantiska gruppen, kan påminna om artiklar i vanliga ordböcker. Huvuddelen av informationen i den citerade artikeln hittar man i motsvarande artikel t.ex. i Svenska ord; och HSA är givetvis inte avsedd att *ersätta* konventionella ordböcker, utan att *komplettera* dem. Men det har ändå ett egenvärde att låta en artikel som **frysa** ingå i en handbok som HSA. Dels blir användaren uppmärksam på en speciell lexikal svårighet (emellanåt också för modersmålstalare), dels är det trevligare att läsa normala svenska meningar än ordböckernas formelspråk.

Men för att hålla handboken inom ett hanterligt format, har man givetvis varit tvungen att göra ett ganska hårdhänt urval bland möjliga ordgrupper i den semantiska kategorin. Bland de 69 artiklarna med semantisk inriktning återfinns man nu ordpar som *höra/lyssna, se/titta*,

utom/utan, sönder/trasig, hyra/hyra ut och handla/köpa. De är säkert utvalda bl.a. med tanke på att de erfarenhetsmässigt vållar svårigheter vid språkinläring. Självklart saknas en del ordpar eller ordgrupper som någon kanske kunde väntat sig att finna, t.ex. *stå/sitta/ligga, ställa/sätta/lägga* (som särskilt vållar svårigheter när subjektet är icke-personligt), eller verb för förflyttning. Sådant låter sig alltid sägas, men det allmänna intrycket är att urvalet av ”svåra” ordpar och ordgrupper är omsorgsfullt gjort. Samma omdöme gäller beträffande alla övriga grupper (ortografi, uttal etc.).

HSA är mycket trevlig att bläddra i och kan troligen användas som en regelrätt lärobok – och förvisso som en läse- och blädderbok. Vad som gör den speciellt intressant i det här sammanhanget är att den också kan användas som en sorts ordbok (eller ”uppslagsbok”) av användare som står inför akuta problem vid produktion av svensk text, i skrift eller tal. (För lösning av receptionsproblem ger HSA däremot inte så mycket som inte en konventionell ordbok ger.) Antag t.ex. att jag vill att min kollega ska utföra något för mig och vill meddela det på hövligast möjliga sätt. Är jag osäker om det rätta ordvalet (orden hittar jag i och för sig i en vanlig ordbok), kan jag gå till artikeln ”Artighet” i HSA. På fem sidor får jag många exempel på lämpliga uttryckssätt för olika artighetsnivåer. Eller antag att jag på ett nyanserat sätt vill uttrycka att något händer med viss regelbundenhet – ofta, ganska ofta eller bara ibland eller ganska sällan. Då slår jag upp artikeln ”Frekvens: hur ofta?” och hittar följande utmärkta tablå:

	aldrig	←→		alltid
alltid				•
hela tiden			•	•
jämt			•	•
jämt och ständigt			•	•
ständigt			•	•
för det mesta			•	
ideligen			•	
nästan alltid			•	
i allmänhet		•	•	
mestadels		•	•	
vanligen		•	•	
vanligtvis		•	•	
gång på gång		•		
ofta		•		
titt och tätt		•		
regelbundet	•	•		
då och då	•	•		
ibland	•	•		
stundtals	•	•		
tidvis	•	•		
någon gång	•			
i undantagsfall	•			
nästan aldrig	•			
sällan	•			
tillfälligtvis	•			
undantagsvis	•			
aldrig (någonsin)	•			

Båda dessa exempel visar hur man med hjälp av HSA kan lösa ett punktuellt produktionsproblem som inte så lätt hade lösts med hjälp av en vanlig ordbok. Men därtill kommer en annan sak. Vid konsultation av en vanlig ordbok kanske man löser sitt akuta produktionsproblem, men bara det; man minskar inte sannolikheten för att man åter behöver slå i ordboken nästa gång man har ett liknande produktionsproblem. I HSA leds man ofta med mild hand att lära sig något nytt: en regel här, ett systematiskt sammanhang där som gör att man på sikt kan minska sin ordboksanvändning. Goda exempel utgör uttalsartiklarna ”c-uttal”, ”k-uttal” och ”o-uttal”.

Tillsammans med en vanlig ordbok, t.ex. Svenska ord (som givetvis innehåller många fler ord än HSA) är HSA ett kraftfullt hjälpmedel för textproduktion kombinerad med inläring. Återstoden av recensionen ska ägnas åt några funderingar kring frågan om HSA möjligtvis kunde göras ännu bättre – inte som lärobok och läsebok, för där är den svår att överträffa, men som ordboksliknande hjälpmedel.

Så snart man ser HSA som en ordbok, blir det av avgörande betydelse hur snabbt och säkert användaren hittar fram till den sökta in-

formationen. Det hjälper inte hur förträfflig informationen i artiklarna är, om den döljs t.ex. av alltför ogenomskinliga rubriker, brist på kors-hänvisningar eller otillräckligt index. I sin recension berömmar Sven Tarp Håndbog i nudansk särskilt från denna synpunkt – med andra ord: Håndbog i dansk har enligt Tarp en utmärkt åtkomststruktur. Också HSA måste sägas ha en god åtkomststruktur, men det ser ut som om den med fördel kunde ta upp några idéer från den danska kollegan. (Den synpunkten förstärks snarast av att den danska handboken i första hand riktar sig till personer med danska som förstaspråk.)

Om åtkomststrukturen i HSA-U

Yttre sökvägar: rubriker, register, kolumntitlar

Större delen av rubrikerna (lemmana) i HSA-U är genomskinliga och ger användaren med ett akut produktionsproblem god vägledning. Allra säkrast och enklast är rent lexikala ingångar, t.ex. ”*bred och vid*”, ”*handla och köpa*” och ”*hög och lång*”. Utmärkta är också rubriker som ”artighet”, ”be om ursäkt” och ”hälsa/säga adjö” liksom ”datum”, ”förkortningar”, ”månadernas namn” och ”namn på helger m.m.”. Eftersom man får förutsätta att användaren har kunskap om den mest elementära grammatiska terminologin finns det inte heller något att invända mot rubriker som ”verbens böjning”, ”adjektivets bestämda form”, ”sats/mening” och ”ordföljd i huvudsats/bisats”. Sådana rubriker är åtminstone hyggligt användarvänliga, även om en del kan göras för att ytterligare förbättra åtkomsten till en del av dem.

Mer krävande, kanske alltför krävande för de flesta, är dock rubriker som ”bestämmdhet”, ”diakritiska tecken”, ”genitiv”, ”nominalfras”, ”partikelverb”, ”reflexiva verb”, ”tempus” och ”finita/infinita verbformer”, liksom gåtfulla rubriker som ”begränsning” och ”kontraster”. För att många användare ska hitta fram till dessa artiklar utifrån ett bestämt behov krävs här fler ingångar, framför allt via handbokens register som nu omfattar 10 sidor men med fördel kunde utökas till minst det dubbla omfånget. Artiklarna ”bestämmdhet”, ”genitiv” och ”nominalfras” handlar i princip om olika substantivrelaterade problem och eftersom *substantiv* får anses vara en allmänt känd term skulle många fler användare hitta fram till artiklarna via ledord som ”substantiv: bestämmdhet”, ”substantiv: genitiv” etc. i registret. På samma sätt skulle ledord som ”verb med partikel (*tycka om*)”, ”verb med *sig* (*sätta sig*)” och ”verb: tempus” göra mycket nytta. Artikeln ”kontrast” handlar inte, som man kunde tro, om

motsatser som *ljus/mörk* utan om ord som *fastän*, *emellertid* och *dock* – dessa ord borde varit med i registret.

Över huvud taget finns det ingen anledning att inte ge användaren så många rent lexikala ingångar som möjligt via registret. Det finns nu ungefär 100 sådana ingångar, förtjänstfullt kursiverade i motsats till de tematiska ingångarna, men varför inte ta med alla ord från de speciella ordlistorna (dvs. ytterligare ca 500 ord) och framför allt de många ord som diskuteras i artiklarna om semantiska fält? De viktiga orden *fastän*, *emellertid* och *dock* nämndes nyss, andra ordgrupper som saknas i registret är *bara*, *endast*, *enda*; *omkring*, *ungefär* (däremot är *cirka* av någon anledning med); *dessvärre*, *olyckligtvis*, *tyvärr* samt *knappt*, *nästan* och *drygt*. Precis som en thesaurus måste ta upp samtliga ord i alla begreppsklasser i ett register borde detta ha skett här. Det hade kostat kanske ett tiotal sidor (av nära 500) men det hade det varit värt.

Det finns också ett par andra metoder som kan hjälpa till att förbättra den yttre sökbarheten (alltså lättheten att hitta fram till den relevanta artikeln) i HSA ytterligare något. För en användare med mycket svaga kunskaper i grammatik säger kanske inte ens rubriken ”Substantiv: genitiv” så mycket. Författarna till HSA kunde då möjligen fundera på att låna en idé från Håndbog i nudansk och lägga till ett ledord ”s-problem” i registret. Det kunde inte bara peka till genitivartikeln utan också till artikeln om sammansättningar där ett av problemen som tas upp är om fogen innehåller ett s eller inte (jfr *stads-hus* / *rad-brytning*). På samma sätt kunde ledordet ”e-problem” infogas och peka till artikeln ”adjektivets bestämda böjning” (jfr *den lille pojken* / *den lilla flickan*) och även till en artikel som behandlar frågan om accenttecken ska sättas ut eller inte (jfr *idé* / *museum*). Från lingvistisk synpunkt är det givetvis fråga om nonsens kategorier, det finns inte mycket gemensamt mellan genitiv-s och foge-s. Men det väsentliga är att sökordsregistret kommer närmare den del av användarna som har begränsade kunskaper i grammatisk terminologi. (Ännu radikalare vore givetvis att skapa artiklar med rubrikerna ”s-problem” och ”e-problem” – så sker i princip i Håndbog i nudansk.)

Ytterligare en liten förbättring skulle det innebära om kolumntitlarna vore levande. Det är ingen större poäng med att ge samma kolumntitel ”Uppslagsdel A–Ö” genom 300 sidor. I stället borde den aktuella (ev. första resp. sista, ev. förkortad) artikelrubriken upprepas överst på varje sida, precis som i de flesta konventionella ordböcker. Dessutom hade det inte skadat att ta upp de 180 artiklarna i HSA-U i innehållsförteckningen, såsom sker när det gäller domändelen.

Inre sökvägar

När man väl funnit den relevanta artikeln, kan det ändå vara nog så svårt att hitta just den information man söker. Många artiklar omfattar flera sidor, vissa mer än 5 sidor. Det finns då två sätt att underlätta för användaren: med en innehållsförteckning och med en kort sammanfattning av det viktigaste i artikeln.

Den första metoden används flitigt och på ett utmärkt sätt i HSA; den andra egentligen inte alls. Men i vissa fall hade den gjort nytta, tydligast kanske i den tiosidiga artikeln ”ordföljd i huvudsats”. Artikeln består huvudsakligen av en utläggning av Diderichsens satsschema och går in på ganska små detaljer som sällan orsakar svårigheter – och om de ändå gör det, leder det sällan till särskilt allvarliga fel. Den absolut viktigaste ordföljdsregeln, att verbet (predikatet) kommer på andra plats och subjektet på första eller tredje, drunknar i all informationen och borde ha lyfts fram bättre, kanske i en ruta med rubriken ”Kort och gott” som i Håndbog i dansk. Över huvud taget borde det göras klart för läsarna att de inte alltid måste läsa artiklarna från början till slut.

Till de inre sökvägarna hör också referenser och korsreferenser mellan olika artiklar. I det avseendet finns det inget att anmärka på i HSA.

Några enskildheter

Till sist några synpunkter på och förslag till ev. förbättringar av enskilda artiklar.

Artikeln ”förstärkande förled: *jättebra, skitsnygg*” ger mycket nyttig information men det skulle varit ännu bättre om den hade innehållit upplysningar om de olika förledens stilvärde och produktivitet. Förled som *döds-* och *skit-* är mycket vardagliga och inte användbara i alla sammanhang, medan andra förled (*hög-*, *ur-*) är stilistiskt mer neutrala. Vissa av förleden används knappast tillsammans med andra ord än de givna exempelorden, medan andra kan kombineras med snart sagt vilka efterled som helst. I sin nuvarande form är artikeln något missvisande och kan faktiskt locka användarna att bilda mycket konstiga ord.

I artikeln ”liknelser med djur” listas ett fyrtiotal likelser av typen *hungrig som en varg* (där alltså det första ordet är ett adjektiv). Det är en trevlig artikel, men man kan möjligen ställa sig frågande till avgränsningen: varför inte också ta med liknelser med annat än djur och liknelser med verb som första ord?

I artikeln ”så kallad” kunde slutligen uttryckets användning som ironimarkör ha nämnts.

Slutord

Det har redan framgått att Handbok i svenska som andraspråk enligt min mening är ett utomordentligt hjälpmedel, betraktad som läsebok eller lärobok. Den är också ett mycket gott hjälpmedel betraktad som ordbok eller uppslagsbok; det är som sådan den i första hand har betraktats i den här recensionen. Här har dock påvisats en viss potential för förbättringar, något som förhoppningsvis kan leda till en ännu bättre andra-upplaga.

Litteratur

- Jacobsen, Henrik Galberg og Peter Stray Jørgensen 2005: *Håndbog i Nudansk*. 5. udgave. København.
- Hovmark, Henrik 2005: Tre franske miniordbøger til rejsebrug og daglig tale. I: *LexicoNordica* 12, 213–231.
- Svenska ord = *Svenska ord – med uttal och förklaringar*. 3. uppl. Stockholm 1999.
- Tarp, Sven 2007: Håndbog i Nudansk i leksikografisk perspektiv. I: *LexicoNordica* 14, 323–340.

Sven-Göran Malmgren
Professor
Lexikaliska institutet
Institutionen för svenska språket
Box 200
SE-405 30 Göteborg
malmgren@svenska.gu.se